

RAFAEL ARACIL I MARTÍ, AMIC, HISTORIADOR I MESTRE

ANTONI SEGURA I MAS
Historiador. Universitat de Barcelona
segura@ub.edu

El passat 11 d'abril de 2022 ens deixava el professor, company, mestre i, sobretot amic, Rafael Aracil i Martí, en *Rafa*. Havia nascut el 1941 a Alcoi en el si d'una família d'industrial del tèxtil que ja figurava en la nòmina d'empresaris alcoians del segle XIX. La ciutat d'Alcoi havia estat el bressol de la industrialització al País Valencià i aquella industrialització primerenca la feia comparable a Catalunya, tal com va manifestar-ho el catedràtic d'Història Universal Moderna i Contemporània a la Universitat de València Emili Giralt i Raventós quan la visità als anys seixanta en veure la proliferació de fàbriques i la desimboltura reivindicativa dels seus obrers i obreres. En tot cas, a principis de la dècada dels quaranta, després d'una guerra civil que marcà una ferotge divisió entre vencedors i vençuts, a la ciutat s'havia restablert la radical divisió entre els propietaris dels mitjans de producció —terres i fàbriques— i les mal anomenades classes subalternes, és a dir, el proletariat. I, malgrat els seus orígens en una família benestant vinguda a menys, el jove Aracil no va tenir dubtes sobre quina era la seva elecció i molt aviat va marxar a Madrid per cursar els comuns de Filosofia i Lletres alhora que militava en un grup de l'extrema esquerra i havia de fer repòs en un sanatori antituberculós. Posteriorment, es va traslladar a València on el 1970 acabava la llicenciatura i esdevenia un dels alumnes predilectes del professor Emili Giralt. Poc després aquest marxava a Barcelona per fer-se càrrec de la càtedra d'Història Contemporània i li proposava que l'acompanyés per ocupar una plaça d'adjunt que quedava disponible: «Aracil, el vull al meu costat, així que ja pot fer les maletes». I així ho va fer juntament amb la seva companya de tota la vida, la Mila García Bonafé. Seria un viatge sense retorn. Tanmateix, mai va oblidar la ciutat que el va veure néixer i on va despertar a la vida, com molts xiquets de la seva generació, probablement

de la mà de l'inoblidable Teresa, que havia embogit com a conseqüència d'un bombardeig franquista, tal com recordàvem el dia del seu comiat en la veu de l'Ovidi Montllor, coetani i contemporani seu. Aquesta fidelitat a la terra niava darrera d'una de les seves darreres obres, *El País Valencià sota les bombes, 1936-1939* (2010, amb el professor Joan Villarroya).

El 1962 apareix un llibre destinat a sacsejar la historiografia del País Valencia, *Nosaltres, els valencians* de Joan Fuster. Paral·lelament, l'estada a la Universitat de València dels professors Emili Giralt (1965-1971) i Ernest Lluch (1970-1980) significa un revulsiu pels joves estudiants universitaris. Tot plegat suposa una renovació de la història i del nacionalisme valencians i el despertar del debat identitari, que la dictadura havia intentat soterrar amb un espanyolisme barroer i el folklòric provincialisme dels *Coros y Danzas de la Sección Femenina de la FET y las JONS* i els festivals del sindicat vertical, CNS (*Central Nacional Sindicalista*) durant les dures dècades dels quaranta i el cinquanta, i la celebració del I Congrés d'Història del País Valencià (abril de 1971), organitzat pel doctor Giralt amb l'inestimable ajuda d'en Rafael Aracil i on aquest, juntament amb Josep M. Bernabé i Mario García presenta el treball «Bateigs, matrimonis i defuncions a Alcoi des del 1843 al 1860». D'aquesta docència i aquesta renovació sorgirà una fornada d'historiadors i economistes destinats alguns d'ells a protagonitzar un important paper acadèmic i polític com ara Vicent Soler i Marco, Alfons Cucó i Giner, Salvador Almenar Palau, Francisco Pérez García, Manel Ardit i Lucas, Empar Álvarez Rubio, Pedro Ruíz Torres, Javier Paniagua Fuentes, Joan Brines i Blasco i, per descomptat, el mateix Rafael Aracil i Martí.

Així doncs, en Rafael Aracil s'incorpora com a professor a la Universitat de Barcelona el curs 1971-1972. En el primer any ell i la Mila García Bonafé (professora de gimnàstica i futura catedràtica de l'Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya) viuen a la casa dels també professors de la Universitat de Barcelona Ernest Lluch, a qui coneixien de la seva etapa valenciana, i Dolors Bramon. Més tard anirien a viure al carrer Osona en el barri del Putxet, on vàrem compartir uns primers arrossos inoblidables. Durant aquells anys, Aracil alterna les classes amb la conclusió de la seva tesi, que sota la direcció del doctor Emili Giralt presenta a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona l'any 1973 amb el títol de *Industria y sociedad en Alcoy, 1700-1900*. Un any després, juntament amb el seu cunyat Mario García Bonafé, publica el llibre *Industrialització al País Valencià (el cas d'Alcoi)*¹ amb pròleg de Joan Fuster, en què l'escriptor de Sueca destaca que el «llibre que el lector té entre mans... no és una «història d'Alcoi» solament: és un capítol de la necessària i encara no completa «història econòmica del País Valencià»... Alcoi és nostre Manchester, o el nostre Sabadell, però en un context 'anòmal'». Aquell mateix any també signen conjuntament l'article «Els inicis de la industrialització a Alcoi».²

¹ Editorial d'Eliseu Climent, València, 1974, Col·lecció Tres i Quatre.

² *Recerques* 3, 1974: 23-45.

En efecte, una de les especialitzacions acadèmica-temàtiques del professor Rafael Aracil, en paral·lel a les assignatures que donava a la Universitat de Barcelona (el curs 1974-1975 em vaig matricular a l'assignatura que impartia, «Proteccionisme i lliurecanvisme») van ser la Història Econòmica Mundial i d'Espanya amb una especial incidència en el tema de la protoindustrialització —poc tractat llavors a casa nostra, però desenvolupat per la historiografia britànica— i l'arqueologia industrial com testimonien tot un seguit de llibres, articles i traduccions. El 1976, com a editor signa la introducció amb M. García Bonafé de *Lecturas de historia económica de España: s. XVIII-XIX*,³ en què es recullen i es tradueixen textos de diferents autors. El 1978, també amb Mario García Bonafé, «La història econòmica de l'Espanya Contemporània fins a la guerra civil: principals aportacions»,⁴ i en col·laboració amb altres historiadors valencians, el treball presentat al I Col·loqui d'Història Agrària organitzat per Emili Giralt a Barcelona, «Els estudis d'història agrària al País Valencià». El 1980, l'innovador monogràfic «Arqueologia industrial d'Alcoi», amb Manuel Cerdà i Mario García Bonafé, i la traducció del llibre de Joseph Harrison, *Historia Económica de la España Contemporánea*.⁵ El 1981, tradueix el llibre de Claude Foehlen, *La revolución industrial*.⁶ El 1982, coordina i edita la monografia *1914/1980. El mundo contemporáneo. Crisis ideológicas y guerras mundiales*⁷ en què diferents autors, entre els quals em trobo, tracten i reflexionen sobre diferents aspectes del segle xx. El 1983 signa amb M. García Bonafé la llarga introducció de contextualització i la traducció del llibre *Hacia una historia socialista*⁸ en què diversos autors marxistes polemitzen sobre la crítica que Richard Johnson, des d'una posició althusseriana, fa del que va denominar «els historiadors socialistes-humanistes» en referència a les obres d'Edward Thompson (especialment *The Making of the English Working Class*, 1963)⁹ i de l'estatunidenc Eugene Genovese (*The Political Economy of Slavery: Studies in the Economy & Society of the Slave South*, 1966 i *Roll, Jordan, Roll. The World the Slaves Made*, 1974). I no em puc estar de donar la raó al professor Agustí Colomines quan diu que, probablement, a casa nostra, en Rafael Aracil «va ser l'únic que va entendre què volia dir l'historiador marxista britànic E.P. Thompson quan parlava de *leconomia moral de la multitud*, un concepte historiogràfic que recuperava el protagonisme històric de les persones, de la gent treballadora, per damunt de les superestructures». ¹⁰ I també, aquell mateix any, publica un article amb el seu cunyat, que enllaça amb les inquietuds de la historiografia més rellevant d'aquells moments sobre els preliminars de la industrialització, «La protoindustrialització rural

³ Oikos-Tau, S.A., Vilassar de Mar, 1976.

⁴ *Recerques* 8, 1978: 83-102.

⁵ Ajuntament d'Alcoi i editorial Vicens Vives, Alcoi-Barcelona, 1980.

⁶ Editorial Vicens Vives, Barcelona, 1981.

⁷ Difusora Internacional, Barcelona, 1982.

⁸ Ediciones del Serbal, Barcelona, 1983.

⁹ V. Gollancz, London, 1963.

¹⁰ «El suprem adeu de Rafa Aracil», *El Nacional*, 14 d'abril de 2022: https://www.elnacional.cat/ca/opinio/suprem-adeu-rafa-aracil_741663_102.html.

espanyola al segle XVIII».¹¹ El 1986, amb Josep Termes, *Llibre del centenari de la cambra oficial de comerç, indústria*.¹² El 1988, *Historia Económica Contemporánea*.¹³ El 1989, la traducció del llibre de Jacqueline Guiral-Hadziiossif, *Valencia, Puerto mediterráneo en el siglo XV: 1410-1525*.¹⁴ El 1993, amb Antoni Segura i Mas, *Història econòmica mundial i d'Espanya*.¹⁵ El 2006, amb Roque J. Salterén, José María Sabater Navarro, Óscar Reinoso García, «Robots Paralelos: màquines con un pasado para una robòtica del futuro».¹⁶ D'aquesta època també destaquen tot un seguit de projectes de recerca vinculats amb la història econòmica i la història agrària de Catalunya.¹⁷

A la Universitat de Barcelona, Rafael Aracil es converteix en la mà dreta del Dr. Giralt i és una peça fonamental en la voluntat de l'historiador de Vilafranca del Penedès de reorganitzar i assegurar la continuïtat del Centre d'Estudis Històrics Internacionals (CEHI), un organisme de recerca universitària que havia fundat l'any 1949 el seu mestre Jaume Vicens, però que havia estat en hibernació fins la seva arribada a Barcelona. Giralt, com a director del CEHI, càrrec que passarà a exercir Aracil quan aquest es jubili el 1998, «consolida la revista *Índice Histórico Español* (IHE) —que també va fundar Vicens, el 1953. Així doncs, a finals dels setanta, «l'IHE continua i funciona el CEHI que, amb poc temps, es convertirà en un centre imprescindible per a l'estudi de la Guerra Civil i de la dictadura franquista i, per una altra banda, la revista *Estudios de Historia Moderna* (EHM) de Vicens té com a renovat recanvi una altra revista pionera: EHA en català».¹⁸ Així, des de finals dels setanta, un fil roig vincula des de llavors al principal historiador català amb el seu deixeble, Emili Giralt i Raventós i amb el deixeble predilecte d'aquest, Rafael Aracil i Martí, a qui es deu també la proposta per fer la primera tesi —i fins avui única— sobre Vicens Vives: Josep Maria Muñoz i Lloret, *Jaume Vicens i Vives (1910-1960). Una trajectòria intel·lectual i política*, Universitat de Barcelona, 1996.

A Catalunya en Rafa i la Mila van anar teixint un cercle d'amistats de llarga durada que coincidien en posicionaments d'esquerres i de reivindicació nacional i que, en alguns casos, després van tenir la seva prolongació en els caps de setmana i els estius a Sant Morí, primer, i a Cadaqués, més tard. Ho ha resumit força bé i de manera contundent Andreu Mayayo quan assenyala que compartien «el marc teòric i metodològic (també polític) de

¹¹ McGibbon & Kee, London i Andre Deutsch, London. *Recerques* 13, 1983: 83-102.

¹² Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, 1986. També hi ha versió en castellà.

¹³ Editorial Teide, Barcelona, 1988.

¹⁴ Edicions Alfons el Magnànim, València, 1989.

¹⁵ Editorial Teide, Barcelona. El 1995 la mateixa editorial publica la versió en castellà.

¹⁶ *Revista iberoamericana de automàtica e informàtica industrial*, Vol. 3, n. 1: 16-28.

¹⁷ Projecte de recerca 1986-1987 finançat per la Universitat de Barcelona amb 1.502,53 €, *La integració del mercat català i anàlisi dels preus dels productes bàsics, segles XVIII i XIX*, investigador principal Rafael Aracil i Martí; projecte de recerca 1988-1991 finançat per la Secretaria de Estado de Universidades e Investigación amb 28.097,32 €, *Las transformaciones económicas y sociales en el mundo rural: Cataluña 1850-1930 (I)*, investigador principal Rafael Aracil i Martí; projecte de recerca 1991-1994 finançat per la Secretaria de Estado de Universidades e Investigación amb 16.828,34 €, *Las transformaciones económicas y sociales en el mundo rural: Cataluña 1850-1930 (II)*, investigador principal Rafael Aracil i Martí.

¹⁸ Rafael Aracil i Martí i Antoni Segura i Mas, «Emili Giralt i Raventós», *Afers* 60, 2008: 525-531.

la lluita de classes i de la construcció nacional catalana». ¹⁹ Un cercle d'amistats, que amb el pas del temps es va anar ampliant i que tenien en comú el gust per la cultura, per l'afany de coneixement, pels llibres i pels viatges i que ja ben entat el segle actual van derivar cap a posicionaments diferents sempre des de l'àmbit de les esquerres i la reivindicació de l'autogovern o, àdhuc, la independència.

Com ja s'ha mencionat, Aracil ajuda al Professor Giralt en la recuperació del CEHI, que havia quedat pràcticament en hibernació després de la desaparició el 1960 del seu impulsor, excepte pel que fa a la continuació de la revista IHE. El 1978 s'incorporen al CEHI els fons de la Fondation Internationale d'Études Historiques et Sociales sur la Guerre d'Espagne (FIEHS) amb seu a Ginebra i un centre de recerca a Perpinyà. Posteriorment, el 1994, un conveni entre l'Ajuntament de Barcelona, la Universitat de Barcelona i la Biblioteca Figueras permet la cessió i la gestió per vint-i-cinc anys dels seus fons documentals a la Universitat de Barcelona i la seva integració al CEHI que en aquells moments s'havia traslladat ja a l'edifici del Pavelló de la República, propietat de l'Ajuntament de Barcelona. ²⁰ El 1977, Rafael Aracil, juntament amb Llorenç Ferrer, Antoni Segura i Jaume Suau, ajudarà al Dr. Giralt a crear el Centre d'Estudis d'Història Rural adscrit al CEHI i poc després, el 1978 i a l'entorn de la celebració del I Congrés d'Història Agrària, sorgirà la revista *Estudis d'Història Agrària*.

El 1986, Rafael Aracil oposita i guanya la Càtedra d'Història Contemporània a la Universitat de Barcelona. Com a catedràtic duu a terme una intensa vida acadèmica al mateix temps que teixeix una extensa xarxa d'amics i deixebles que de ben segur recordaran sempre el seu mestatge. A partir d'aquells moments s'implica en la gestió acadèmica de la Facultat de Geografia i Història, de tal manera que, poc després, és escollit Degà de la mateixa, càrrec que exerceix entre 1992 i 1998 quan esdevé director del CEHI. Com escriu Andreu Mayayo, d'aquesta etapa queda, penjat en una de les parets de la Sala de Juntes de la Facultat, «un quadre trencador de Joan Hernández Pijoan que el dibuixa tan sols amb el traç de nas de boxejador i un parell de rínxols sobre un fons blanc». ²¹ També assumeix responsabilitats en la Divisió I de Ciències Humanes i Socials, la qual cosa li permetrà, com es veurà més endavant, posar en marxa la Càtedra Sent Soví d'Alimentació i Cuina Mediterrània.

La revitalització del CEHI, que va reconvertir en un centre de renovació i d'estructuració de la investigació històrica, sobretot centrada en Catalunya i, en la mesura del possible, en els Països Catalans, marca, sens dubte, la segona gran etapa acadèmica de Rafael Aracil ja que, un cop jubilat el doctor Giralt, el 1998 ell passa a ser-ne el director, acompanyat d'Antoni Segura i Mas com a subdirector. Situació que s'inverteix el 2005, quan esgota els dos

¹⁹ «Rafael Aracil, mestre d'historiadors», *El Periódico*, 14 d'abril de 2022:

<https://www.elperiodico.cat/ca/entre-tots/20220414/rafael-aracil-mestre-historiadors-obituari-andreu-mayayo-13518976>.

²⁰ Rafel Aracil, «El Centre d'Estudis Històrics Internacionals i la Biblioteca del Pavelló de la República», *L'Avenç* 247, 2000: 64-66.

²¹ Id. nota 19.

mandats fixats pels estatuts de la institució. Durant aquests anys, el CEHI ha estat bressol de formació per joves historiadors i historiadores que avui exerceixen com a professors del departament d'Història i Arqueologia de la Universitat de Barcelona. També van ser moments de captació i incorporació de nous fons documentals —personals i d'organitzacions polítiques i sindicals— entre els que destaquen els fons de Xavier Vinader, d'Antoni Batista, així com l'ampliació del fons del MIL. És aquesta una etapa molt prolífica en la vida acadèmica de Rafael Aracil que es pot estructurar en tres blocs.

En primer lloc, els treballs d'història econòmica contemporània que marquen una continuació amb la seva dedicació anterior i que s'amplien ara amb alguns treballs relacionats amb la història agrària i la protoindustrialització que, en bona mesura, recullen parcialment els resultats dels projectes de recerca mencionats anteriorment. El 1996, «Trabajo y capitalismo: una relación conflictiva» i amb Joaquín Recaño Valverde, Antoni Segura i Mas i Llorenç Ferrer Alòs, «La inmigración en la Catalunya rural (1860-1940)».²² El 2000, amb Joaquín Recaño Valverde, Antoni Segura i Mas, Santi Ponce i Vivet i Llorenç Ferrer Alòs, «L'estructura de la propietat de la terra a la Catalunya rural: les comarques de Barcelona i Girona (1850-1930)».²³ En paral·lel destaquen les publicacions relacionades amb l'impuls d'una nova disciplina acadèmica, la història del món actual, també denominada història del present. Així, el 1995, publica amb Joan Oliver i Puigdomènech i Antoni Segura i Mas, *El mundo actual: de la segunda guerra mundial a nuestros días*.²⁴

En segon lloc, els llibres i articles, els projectes de recerca i les exposicions relacionats amb la direcció del CEHI que abasten camps molts diversos al voltant de la Segona República, la Guerra Civil, la Dictadura i la Transició Democràtica. En aquesta línia destaquen el projecte de recerca *Los primeros años del franquismo en Cataluña (1938-1951)*;²⁵ el comissariat de diverses exposicions:²⁶ el 2006, *Escola, Municipi i República*, Barcelona, Diputació de Barcelona i itinerant i *República!: Cartells i cartellistes (1931-1939)*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya i itinerant, el 2007, *El Rectorat Badia i la Transició a la Universitat de Barcelona*, Barcelona, Universitat de Barcelona i el 2009, *Defensar Madrid és defensar Catalunya: solidaritat en temps de guerra (1936-1939)*, Madrid: Blanquerna Centre Cultural i Barcelona: Sala Ciutat. I, finalment, cal destacar algunes publicacions. D'una banda, per la seva importància cal esmentar els sis volums de *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya*, amb Andreu Mayayo i Antoni Segura, que recullen les ponències dels set cursos del mateix nom realitzats al llarg d'aquells anys.²⁷ D'altra banda, tot un conjunt d'obres

²² A *El Trabajo en la historia. Séptimas Jornadas de Estudios Históricos* (Coordinadas por Ángel Vaca), Ediciones Universidad de Salamanca, Salamanca, 1996: 265-290 i a Carmele Zarraga Sangroniz i Manuel González Portilla, *Los movimientos migratorios en la construcción de las sociedades modernas*, Universidad del País Vasco, Bilbao, 1996: 281-314.

²³ *Estudis d'Història Agrària* 13, 1999: 183-200.

²⁴ Universitat de Barcelona, Barcelona i reedició el 1998.

²⁵ Projecte de recerca que abasta de 1999 fins el 2002 finançat per la Secretaria de Estado de Educación, Universidades, Investigación y Desarrollo amb 12.024,24 € i del que era l'investigador principal.

²⁶ En Rafael Aracil ja havia comissariat una exposició el 1983 amb Mario García Bonafé de títol *La indústria al País Valencià*.

²⁷ CEHI-Universitat de Barcelona, Barcelona, 2000-2006.

en molts casos vinculades als cursos, congressos, seminaris o projectes de recerca que es duïen a terme al CEHI: el 1999, amb Antoni Segura Mas, Jordi Oliva Llorens i Maria Pont Estradera, *Empresaris de la postguerra: La Comisión de Incorporación Industrial y Mercantil nº 2 (1938-1942)*; el 2006, amb Antoni Segura i Mas, les introduccions i les edicions de *República! Cartells i cartellistes (1931-1939)* i, el 2008, d'*Espai, art i memòria: el Pavelló de la República* (París 1937, Barcelona 2007); i, finalment, el 2010, amb Andreu Mayayo i Antoni Segura l'edició de *Diari d'una postguerra: La Vanguardia Española (1939-1946)*.²⁸

El darrer bloc és, sens dubte, el que més l'apassionava. En Rafa era un amant de la vida i de la cultura en el sentit més ampli de la paraula. La cuina, el menjar, el saber cuinar i menjar bé és el recull d'experiències de generacions que constitueixen un pòsit —una destil·lació— de les cultures dels pobles i alhora un pont de comunicació entre civilitzacions. Recordo com el va impactar el llibre de Mark Kurlansky, *Cod: A Biography of the Fish That Changed the World* (London, Jonathan Cape, 1998), on el periodista estatunidenc és capaç d'explicar el món a través de la relació entre un aliment bàsic per la humanitat, el bacallà, i la història de l'últim mil·lenni en quatre continents, des dels vikings a Clarence Birdseye, el fundador de la indústria moderna dels aliments congelats, passant per les guerres del bacallà dels segles XVI i XX, per exploradors, comerciants, escriptors, xefs, pescadors i per receptes i tradicions des de l'època medieval relacionades amb aquest peix tan rendible com de futur incert.²⁹

Aquesta passió per la relació entre gastronomia, cultura i història l'induí el 1997 a crear la Càtedra Sent Soví d'Alimentació i Cuina Mediterrània que té com objectiu servir d'enllaç entre el món de la restauració i la universitat i promoure la recerca relacionada amb el sector alimentari. La Càtedra pren el seu nom del manuscrit anònim Llibre de Sent Soví, que es conserva al Fons de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Es tracta del primer receptari conegut escrit en llengua catalana i data del segle XIV. Aquell mateix any va impulsar el Premi Sent Soví de literatura gastronòmica patrocinat per la Universitat de Barcelona, la Fundació Ferrer Sala-Freixenet i l'editorial RBA. Aquesta dedicació a impulsar els estudis i la recerca sobre el món de l'alimentació i la gastronomia li fou reconeguda el 1998 per la *Real Academia de Gastronomía* que li atorga el premi nacional de gastronomia.

El professor Aracil «va romandre per sempre més a Catalunya, on, sense deixar aquell pòsit alcoià i aquella sornegueria valenciana que sempre el van caracteritzar, va fer arrels i va esdevenir ciutadà de ple dret per les seves profundes conviccions democràtiques —republicanes, gosaria dir—, per la radical defensa de la llengua i la cultura catalanes, que no vol dir renúncia a l'esperit cosmopolita, conreat amb lectures d'autors tan diversos com

²⁸ CEHI/ Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, 2010, Edicions de la Universitat de Barcelona, 2008. Editorial Afers, Barcelona-Catarroja, 2010.

²⁹ Mark Kurlansky va fer servir un altre aliment bàsic per fer un exercici similar *La sal: història de la única pedra comestible*, Edicions 62, Barcelona, 2003. En aquesta mateixa línia també va escriure *La història basca del món*, Columna, Barcelona, 2000.

Albert Camus, Jean-Paul Sartre, Edward Palmer Thompson, James Joyce, molta poesia i, per què no, la genialitat narrativa d'un John le Carré, i una sincera solidaritat internacionalista heretada del seu pas de joventut per la militància en el marxisme més heterodox i renovada per la seva dedicació a l'anàlisi del món actual —ha estat un dels principals introductors d'aquesta disciplina històrica que avui figura en els plans d'estudis de les facultats corresponents— i de les creixents desigualtats que caracteritzen el capitalisme depredador que ens ha tocat viure, mentre assistim a la renúncia de la socialdemocràcia de canviar l'estat de les coses i al fracàs de l'esquerra de convertir-se en alternativa».³⁰

En definitiva, el Rafa va saber crear escola i fou mestre d'historiadors, però, sobretot, de ciutadania i de vida. Amb ell desapareix un dels historiadors més importants de casa nostra de les darreres dècades, que va saber donar ple sentit a l'expressió Països Catalans concretant-la en allò que gosaria denominar el «factor humà» i en saber avantposar les relacions i les fidelitats personals a l'hora de fer front a tot allò que ens pot separar. Tota una lliçó de lucidesa pels moments d'incertesa política actuals.

I vull acabar aquest article amb les paraules finals que en prou feines vaig poder llegir en la cerimònia del comiat de l'amic, quines cendres vivifiquen les altes muntanyes pirinenques que tan el plaien, a la Vall d'Aran i al Pas de la Casa, perquè, encara avui, en el moment d'escriure aquestes línies, «no em puc creure que no hauran més dinars o sopars amb la Mila i la Rosa i els amics de sempre a casa vostra, a Cadaqués, Pi, Llanerres, Vilanova, la Barceloneta o el castell de Xàtiva del carrer València. Sempre a la recerca de nous arrossos, d'un bon peix o d'un gaspatxo manxec. Se'm fa molt difícil d'acceptar que ja no escoltarem més la teva sornegueria valenciana, d'Alcoi que no és cosa qualsevol, els teus comentaris irònics però plens de saviesa, els teus consells i, sobretot, que no gaudirem més de la humanitat i la sensibilitat que traspuaven els teus actes, la bonhomia del teu caràcter, la teva generositat i la disposició a denunciar les injustícies i a solucionar problemes».³¹ Que vagi bé mestre d'historiadors, mestre de vida, company i amic.

³⁰ Antoni Segura i Mas, «Rafael Aracil, mestre d'historiadors», *El PuntAvui*, 19 d'abril de 2022: <https://www.elpuntavui.cat/cultura/article/19-cultura/2128117-rafael-aracil-mestre-d-historiadors.html>.

³¹ Antoni Segura i Mas, «Carta al Rafa». Cerimònia de comiat. Tanatori de Les Corts, 13 d'abril de 2022.